

УДК 330.15:332.025.12

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Балджи М.Д.

Одеський державний економічний університет

Стаття посвячена проблемам организационного и экономического регулирования природопользования в условиях реформирования экономики Украины. Рассмотрено формирование новых подходов к использованию природных ресурсов, в том числе комплексного природопользования. Изложенные экономические рычаги для сбалансированного использования природно-ресурсного потенциала.

The article is devoted to the problems of organizational and economic nature management regulation in the conditions of economy reforming of Ukraine. The formations of the new approaches to the use of natural resources, including complex nature management are considered. The economic levers for balanced use of nature resource potential are stated.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями. У сучасних умовах еколого-економічної кризи в Україні, обумовлених високим ступенем антропогенної дії на навколишнє середовища, погіршенням якості довкілля і здоров'я населення та зубожінням природно-ресурсного потенціалу, надзвичайно актуальним є питання поліпшення стану природного середовища, яке неможливе без вдосконалення механізму регулювання природокористуванням, активізації комплексного використання природних ресурсів. Вирішення даної проблеми супроводжується науковим обґрунтуванням і розробкою відповідних заходів щодо збалансованого комплексного використання ресурсів у конкретних суспільно-економічних умовах.

Регулювання є самостійним елементом управління економікою. Особливо актуально його задачі виявляються в період при переході до ринкових відносин. Державне регулювання спрямоване на відповідальність за виконання державних програм, політику в оподатковуванні, фінансуванні, кредитуванні, формуванні бюджету. Регулювання природокористуванням є реальним механізмом включення екологічної політики у функціонування господарських систем.

На сьогодні в Україні сформовано розвинуту систему екологічного законодавства, в тому числі з акцентуванням уваги на використанні природних ресурсів. Та державне законодавство в цій сфері має переважно відомчий характер, існуюча система управління використанням природними ресурсами не відповідає вимогам переходу до стійкого розвитку, будучи однією із серйозних перешкод гармонізації відносин природи і суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років, у яких започатковано розв'язання проблеми. Обговорення питань управління та регулювання природокористуванням в Україні широко проводяться протягом останніх років. Найвідоміші розробки у цьому плані таких вітчизняних учених, як Б.В. Буркинський, О.А. Векліч, Т.П. Галушкіна, В.О. Паламарчук, П.М. Скрипчук, Т.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та ін. Однак науковці не розглядають питання регулювання комплексно, в той час, як існуюча система природокористування потребує докорінного перегляду.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування економіки на засадах сталого розвитку привело до становлення нових підходів у використанні природно-ресурсного потенціалу – збалансованості, комплексності.

Комплексний підхід до використання природних ресурсів може розкрити нові закономірності та механізми активного відображення взаємозв'язку економіки, екології і соціальної складової, питання їх взаємодії, а також вивчити перспективні проблеми, пов'язані з подальшим природокористуванням.

Формулювання цілей статті. Головною метою дослідження регулювання природокористуванням є формування системи комплексного використання природних ресурсів, у якій взаємодіють три складові – соціальна, екологічна та економічна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання природокористування здійснюється органами державного управління шляхом встановлення економічних розходжень.

Об'єктивно механізм екологічного регулювання відбиває первинний ступінь розвитку соціальних та економічних відносин, а суб'єктивно, реалізуючись через свідому діяльність людей, визначає конкретні форми і методи, за допомогою яких здійснюється організація процесів взаємодії суспільства і навколишнього середовища [10, с. 56]. Структуризація механізму регулювання комплексним природокористуванням дає змогу виявити його провідні напрями, форми, методи і прийоми реорганізації управління використанням природно-ресурсним потенціалом (рис. 1).

Рис. 1. Структура механізму комплексного природокористування

Основною метою державного регулювання з використання природних ресурсів є вдосконалення застосування системи заходів з екологічного законодавства та економічного стимулювання діяльності конкретних об'єктів. Процес регулювання являє собою реальний механізм включення природозахисної політики у функціонування господарської системи. До таких регуляторів, як правило, відносять: нормативно-правові, організаційно-управлінські та економічні. Всі перелічені важелі можуть діяти як окремо, так і в єдиній системі (рис. 2).

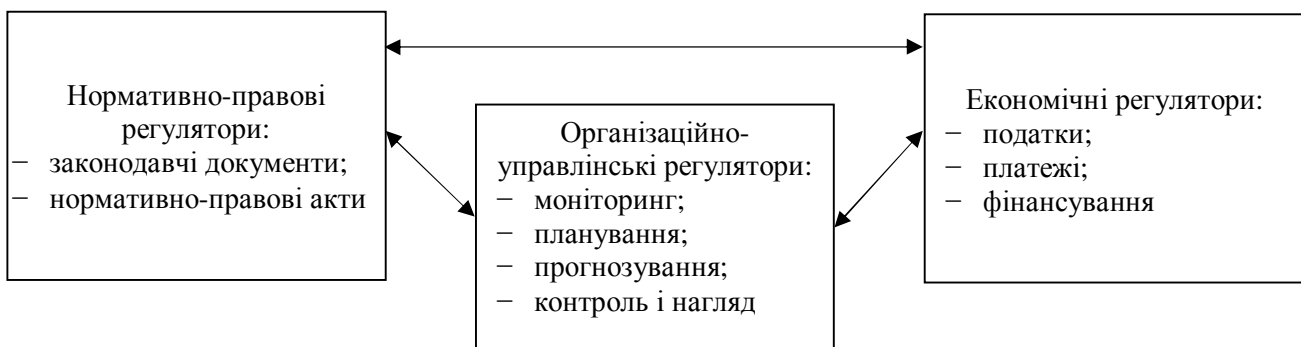

Рис. 2. Система державного регулювання комплексним природокористуванням

Головними регулятивними важелями є податки, кредити, фінансування з різних джерел, ціноутворення, різнопланові платежі, які тісно пов'язані між собою. Оподаткування встановлюється органами влади різних рівнів управління. Податки перелічуються природокористувачами на бюджетні рахунки, а доходи бюджетів використовуються для фінансування природоохоронних заходів. Регулюючий вплив мають також екологічне нормування, лімітування, ліцензування, страхування.

Нормативно-правові важелі регулюють процес природокористування на основі дії загальнодержавного законодавства. Відповідно до природоохоронного законодавства нормування природокористування виконується з метою збалансованого використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки населення.

Екологічне лімітування визначає систему певних еколого-економічних обмежень у використанні природних ресурсів, застосованих у виробничому процесі. Ліміти встановлюються на розміри відводу земельних ділянок, на споживання води, використання лісових та інших ресурсів. Лімітами для викидів і скидів забруднюючих речовин є нормативи якості довкілля, про які буде вказано нижче. За понаднормативне використання природних ресурсів передбачається додаткова плата. Отже, ліміти як система екологічних обмежень економічним шляхом спонукають природокористувача до ощадливого ставлення до природного середовища; зменшення відходів та викидів забруднюючих речовин; сприяє до впровадження безвідходних та ресурсозберігаючих технологій. Ліміти діяльності підприємств, екологічні вимоги на використання природних ресурсів вказуються у ліцензіях на комплексне природокористування.

Ліцензія на комплексне природокористування є документом, який затверджує право його власника на використання за фіксований період часу природного ресурсу, а також на розміщення відходів, викидів та скидів. До такої ліцензії повинно бути включено:

- перелік природних ресурсів, що використовуються, ліміти та нормативи їх витрат та вилучення;
- нормативи плати за охорону і відтворення ресурсів;
- перелік, нормативи та ліміти викидів забруднюючих речовин та розміщення відходів;
- нормативи плати за викиди (скиди) забруднюючих речовин та розміщення відходів;
- екологічні вимоги та обмеження, при яких дозволяється господарська чи інша діяльність.

Ліцензія має важливе значення як один із засобів регулювання комплексним природокористуванням. Отримавши ліцензію, яка, до речі, видається строком на один рік, та пройшовши екологічну експертизу на передбачувану діяльність, природокористувачу доцільно укласти договір про комплексне природокористування.

Одним із методів формування економіко-екологічного механізму захисту довкілля є ринкове ліцензування. Підприємство отримує ліцензії на право забруднення довкілля пропорційно до існуючого рівня їх викидів, які можуть бути об'єктом купівлі-продажу на ринку. У сфері екологічної діяльності застосовують ліцензії на право викидів у навколишнє середовище, на право розробки родовищ природних ресурсів тощо [11, с. 117].

Економічні важелі регулювання, згідно з чинним законодавством, виступають як плата за природні ресурси та економічна відповідальність природокористувачів. Нині існують такі види економічних важелів (платежів): плата за природокористування, плата за забруднення, плата за екологічні порушення та компенсація за завдані збитки. Поряд із цим існують також економічні стимули у застосуванні природоохоронних заходів та штрафні санкції. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р., № 701 "Про затвердження порядку стимулювання працівників, розвитку і посилення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів, стимулювання суспільних інспекторів у галузі охорони природи в раціональному використанні природних ресурсів продовольчого призначення" передбачається стимулювання працівників природоохоронних органів, фінансування спеціальних заходів, а також відрахування коштів до позабюджетних фондів охорони ресурсів продовольчого призначення [5, с. 154]. Штрафні санкції, як зазначають В.О. Паламарчук, Є.В. Мішенін, П.І. Коренюк та інші, повинні мати цільове призначення і можуть бути базою формування спеціальних фондів поновлення ресурсів чи економічного стимулювання природокористувачів, але вони тільки частково вирішують проблему фінансування природного комплексу.

Організаційно-управлінські регулятори діяльності підприємств обумовлені дією попередніх двох. Якщо в країні існує законодавчо-нормативна система та ефективна дія економічних важелів, то доцільним є становлення моніторингових досліджень, планування і прогнозування діяльності підприємств у ресурсовикористанні, а також розвиток контролюючих органів за збалансованим використанням природних ресурсів.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, можна визначити, що існуюче в Україні чинне екологічне законодавство має певні недоліки і його удосконалення є об'єктивним процесом, передумовами якого повинні виступати істотні зміни у використанні природно-ресурсного потенціалу.

Державне регулювання комплексного природокористування повинне базуватися на застосуванні певних інструментів, до яких належать засоби впливу на соціо-еколого-економічні складові. Основними економічними інструментами комплексного природокористування є: стандартизація, сертифікація, експертиза, аудит, оцінка впливу на навколишнє середовище, страхування тощо, сукупність яких і формує управлінсько-економічні механізми.

Аналізуючи сукупність розглянутих проблем, можемо зазначити, що головними недоліками України на сучасному етапі є складні, багатогранні фактори, які здійснюють масовий вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах та на різних рівнях господарювання, і тому вони потребують особливої уваги і рішень, тобто системного розв'язання з боку державних управлінських органів. Для забезпечення стабільного надходження коштів для здійснення відповідних заходів пріоритетне значення має надаватися розвитку організаційно-економічного механізму природокористування. При чому його пріоритетними складовими мають бути економічні важелі:

- плата за використання природних ресурсів;
- плата за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля;
- система фінансування і кредитування природоохоронних заходів (державний і місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження та інвестиції тощо);
- екологізація податкової і цінової систем;
- підтримка становлення і розвитку екоіндустрії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харічков С.К. Економіко-екологічні засади регіонального природокористування та розвитку // ІПРЕД НАН України. – Одеса: Фенікс, 2005. – 575 с.
2. Веклич О., Яхеева Т. Учёт природного капитала как базового компонента экономического развития Украины // Экономика Украины. – 2004. – №12 – С. 73 – 80.
3. Галушкіна Т.П., Харічков С.К. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. – Одесса: ИПРЭИ, 1998. – 108 с.
4. Галушкіна Т. Екологічний менеджмент в Україні // Економіка України. – 1999. – № 6. – С. 78 – 83.
5. Паламарчук В.О., Мішенін Є.В., Коренюк П.І. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування: Монографія. – Д.: Пороги, 2004. – 258 с.
6. Скрипчук П.М. Менеджмент якості довкілля: Монографія. – Рівне: НУВГП, 2006. – 350 с.
7. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. – К.: Знання, 2006. – 300 с.
8. Харічков С.К., Андреева Н.Н., Купинец Л.Е. Экономика и экология: совместимость развития (мировой опыт и украинская перспектива) // ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса, 2007. – 180 с.
9. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. Економіко-правове регулювання природокористування: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.
10. Судакова О.І. Управління екологічною складовою економічної безпеки промислових підприємств // Вісник ДДФА. Економічні науки. – № 1 (19). – 2008. – С. 54 – 60.
11. Мілютін В.М., Роздобудько Е.В., Черномаз Г.М. Формування економіко-екологічного механізму захисту навколишнього середовища в регіоні // Держава та регіони. – № 6. – 2007. – С. 116 – 121.